

Дарко Крстић¹

Центар за црквене студије Ниш

ЗНАЧАЈ ЦИТАТА ИЗ 111. ПСАЛМА² У ПРОЛОГУ КАРЕЈСКОГ ТИПИКА³

АПСТРАКТ: Свети Сава не изабира за почетак Карејског Типика било који библијски цитат, већ стих (Пс. 111,10) којим жели да упуте своје читаоце у правцу у којем жели да Типик буде читан и разумеван. Пошто је Псалтир био омиљена и најчешће читана библијска литература монаха, и посебно карејских подвижника, логично је да претпоставимо да Свети Сава није намеравао да Карејски Типик буде разумеван у светлу једног библијског стиха, изолованог од свог наративног и тематског контекста. То нарочито важи за стих Пс. 111,10, који представља везивно ткиво „псалама близанаца“, наиме Пс. 111 и Пс. 112. Према томе, до крајњих граница често читање Псалама од стране монаха имало је за (психолошку) последицу да се Карејски Типик схвати у светлу свог почетка (Пс. 111,10), а тај почетак у свом наративно-теолошком контексту, као спона наративног и тематског јединства Пс. 111 и Пс. 112. На тај начин, Свети Сава би, као мудар педагог и психолог, упутуио на интертекстуално читање Карејског Типика од стране хиландарских монаха и карејских подвижника кроз призму садржаја Пс. 111 и Пс. 112. Основни садржај ових паралелних Псалама је описивање помоћи Бога Израилу (Пс. 111) и помоћи богобојажљивог богатог човека убогим (Пс. 112). Свети Сава упућује на ове хиландарским монасима и карејским подвижницима познате библијске примере милостивог давања потребитима као парадигму за понашање манастирске братије према Кареји, чиме олакшава рецепцију Карејског Типика од стране богатог манастира Хиландара.

КЉУЧНИ ПОЈМОВИ: Свети Сава, Карејски Типик, Псалми, интертекстуалност, страх Божији, мудрост, заповести.

Карејски Типик Светог Саве представља прво књижевно дело „зачетника осамостаљене српске књижевности тринаестог века⁴. Ако Свети Сава несумњиво стоји као аутономни почетак српске књижевности средњег века и ако је почетак његовог књижевног стваралаштва везан за Карејски Типик, онда је сам почетак Карејског Типика свесно изабран од стране Сватог Саве као одличан стилски и наративни по-

¹ darkovelja@yahoo.com

² Наведени Псалм је у масоретској традицији и у преводу Ђуре Даничића означен као 111. Псалм, док је у Септуагинти и у преводу Епископа Атанасија (*Нови Завет, Псалтир, Молитвеник*, Издавачки Фонд Српске Православне Цркве Архиепископије Београдско-Карловачке, Београд 2008) под бројем 110. У овом раду конвенционално ћемо следити нумерацију Псалма по масоретском јеврејском тексту, дакле као Пс. 111, док је превод на савремени српски језик преузет од владике Атанасија.

³ Српски превод Карејског Типика узет је из Свети Сава, *Сабрана дела*, Политика/Народна књига, Београд 2005, 95–98.

⁴ Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд 1991, 143.

четак једне нове епохе – у слободно можемо рећи – светској књижевности. Свети Сава изабира као почетак Карејског Типика цитат Пс. 111,10: „Почетак (ἀρχή) је мудрости страх Господњи, разума су добра сви што тако творе”. Избор овог библијског стиха као почетка српске самосталне књижевности је двоструко значајан за схватање посебног места које припада Карејском Типику у корпусу српске средњеveковне књижевности.

Прво, он упућује на своје литерарне претходнике, везујући књижевно дело Светог Саве за један шири контекст књижевног стваралаштва. Иако је књижевно дело Светог Саве несумњиво почетак осамостаљене српске средњеveковне књижевности, оно није лишено шире матрице, не представља стваралаштво *ex nihilo*. На овај начин Свети Сава инкорпорира Карејским Типиком српску књижевност у једну културу која је постојала много пре њега, истовремено дајући Карејским Типиком оригинални печат српском доживљавању те културне матрице. Поменута културна матрица несумњиво је библијски доживљај света и Свети Сава управо почетком Карејског Типика упућује на њу. Изабирајући за почетак Карејског Типика реч „почетак” (ἀρχή) из Пс. 111,10, Свети Сава лоцира своје стваралаштво пре свега у токове ћирило-методијевског предања⁵, јер Света Солунска Браћа започињу превод Светог Писма на словенски језик стихом Јн. 1,1: „У почетку (ἐν ἀρχῇ) беше Слово”. Међутим, Свети Сава алудира и на још ширу матрицу од ћирило-методијевске, на саму библијску матрицу која за своје исходиште има стих из Пост. 1,1: „У почетку (ἐν ἀρχῇ) створи Бог небо и земљу”⁶. Очигледно је да сам почетак Карејског Типика служи да нагласи његов основни параметар, наиме његову библијску димензију.

Друго, библијски садржај и димензија Карејског Типика, као матрице српске књижевности која настаје после њега, даје основни тон и самим тим контекст разумевања српске средњеveковне књижевности.

Из реченог се може закључити да својим почетком Карејски Типик служи да инкултурира осамостаљену српску средњеveковну књижевност у светописамски свет, истовремено дајући том библијском светоназору оригинални, јединствени и непоновљиви српски доживљај и српски печат.

⁵ О односу Светог Саве и ћирило-методијевског предања види А. Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд 1992, 7–19.

⁶ Занимљиво је да књига Постања (на грчком ΓΕΝΕΣΙΣ) добија назив у грчком, а отуда и у свим осталим језицима, па и у српскословенском, од садржаја књиге, док на јеврејском наслов књиге је везан за почетни стих књиге. Тако је на јеврејском назив књиге Постања (берешит), по првој речи књиге Постања («у почетку»), што значи да се сам назив књиге Постања на јеврејском састоји од речи «почетак», која је на јеврејском именица (решит).

Пошто Свети Сава не користи само једну реч („почетак”), већ шири цитат из Пс. 111,10⁷, циљ овог чланка је да истражи значај и функцију Пс. 111,10 као програмског почетка Карејског Типика, дакле да испита како је могуће чути и разумети Карејски Типик кроз призму његовог почетка.

А. Фреквенција читања као методолошки водич

Неопходно је истаћи да поред горе наведених постоји и још један, практични разлог избора цитата из Пс. 111,10 за почетак Карејског Типика. Опште је познато да у богослужбеном животу Цркве Псалми заузимају посебно место. Довољно је напоменути да се у потпуном недељном кругу богослужења прочита цео Псалтир, док се у периоду Великог Поста то читање интензивира, тако да се цео Псалтир прочита два пута у току седмице⁸. Пошто је Карејски Типик био намењен за читање светогорским монасима, који су по правилу присуствовали целокупном дневном кругу служби, јасно је да је избором једног стиха из Псалтира Свети Сава могао да рачуна да ће његови читаоци – монаси – лако препознати текст који је непрекидно кружио на богослужењима. То утолико више што је у Карејском Типику читање целокупног Псалтира интензивирано до крајњих граница. Цео Псалтир је подвижник у Кареји био дужан да прочита у току двадесет и четири часа: „А што остане од псалтира, то изговори било дању, било ноћу, само да се испева псалтир за дан и ноћ”. То није био случај ни са једном другог књигом Светог Писма. Таква фреквенција читања целокупног Псалтира морала је да резултира изванредним познавањем Псалтира од стране како хиландарских монаха тако и подвижника у Кареји, који су се иначе и бирали из хиландарског братства. Ако је можда претерано рећи да су они напамет знали цео Псалтир, сигурно је да су одлично познавали структуру и тематику сваког псалма. То значи да они нису читали, слушали и разумевали Пс. 111,10, дакле почетак Карејског Типика, фрагментарно, као један изоловани стих – као што је нама данас природно да га као таквог видимо – већ у његовом контексту, као завршетак тематске целине 111. Псалма. На тај начин Свети Сава аутоматски упућује своје читаоце да разумеју Карејски Типик у светлу контекста његовог почетка, дакле не само у светлу садржаја стиха 111,10, већ кроз садржај целокупног 111. Псалма. Као

⁷ Дужни смо да нагласимо да Свети Сава не цитира стих Пс. 111,10 у потпуности, већ изоставља последњи ред стиха «Хвала Његова траје до века».

⁸ О месту и улози Псалтира у богослужењу Цркве види Δ. Δόικου, *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη: Ειδική Εισαγωγή*, Θεσσαλονίκη 1985, 175; Ι. Φούντας, «Η λειτουργική χρήση του Ιερού Ψαλτήρα», у зборнику радова *Ιερουργεῖν το Εὐαγγέλιον- Η Αγία Γραφή στην Ορθόδοξη Λατρεία*, Πρακτικά Ε' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων, Αθήνα 2004, 347–383.

последица ове суштинске напомене дужни смо да преформулишемо циљ писања овог чланка из увода, прецизирајући да ће тај циљ бити остварен као интертекстуално читање Карејског Типика кроз тематски садржај Пс. 111.

Б. Значење стиха Пс. 111,10

Пре него што пређемо на анализу интертекстуалног читања Карејског Типика у контексту 111. Псалма неопходно је у најкраћим цртама објаснити значење стиха Пс. 111,10 цитираног на почетку Карејског Типика.

Реченица „Почетак мудрости је страх Господњи” представља једну од најкарактеристичнијих дидактичких сентени у јеврејској мудросној литератури. Она се појављује, са незнатним варијантама⁹, пет пута у библијској софиолошкој књижевности. У изразито хетерогеном материјалу јеврејске софиологије не постоји ни једна друга дидактичка сентенца која се чешће појављује. То указује на њен јединствени значај као и на чињеницу да представља један од основних аксиома јеврејске софиологије¹⁰.

Значајно је да се у целокупном Псалтиру ова дидактичка сентенца појављује само у Пс. 111,10¹¹, на основу чега можемо да претпоставимо зашто је Свети Сава изабрао баш цитат из Пс. 111,10, а не неки други облик наведене софиолошке сентенце. Једноставно објашњење ове чињенице би било да је Свети Сава желео да утисне у меморију карејских подвижника ову софиолошку сентенцу у облику који им је био надасве познат из сталног читања Псалтира, а не у форми сентени из Прича Соломонових и Књиге о Јову, које сигурно нису биле толико популарне међу монасима као Псалтир.

Израз „страх Господњи” се често појављује у Старом Завету са широком лепезом значења, која се ни у ком случају не поклапају са схватањем страха код савременог човека. Док је за нас страх негативно осећање које покушавамо да елиминисамо и којим покушавамо да избегнемо објекат који нам изазива страх, за библијске писце синтагма „страх Божији” описује позитиван однос човека према Богу, као однос поштовања, поверења и љубави¹². Тај и такав однос према Богу као Господу представља „почетак мудрости” (ἀρχὴ σοφίας), што треба

⁹ Пр. Сол. 1, 7; 9, 10; 15, 33; Пс. 111, 10; Јов 28, 28.

¹⁰ Види G. von Rad, *Wisdom in Israel*, Abingdon Press, Nashville and New York 1978, 65–66.

¹¹ О софиолошком карактеру стиха Пс. 111, 10, као и целокупног 111. Псалма види H. Gunkel, *Die Psalmen*, Goettingen 1926, 488.

¹² О појму страха Господњег види класичну монографију J. Becker, *Gottesfurcht im Alten Testament*, Pontifical Biblical Institute, Rome 1965.

схватити у смислу да страх Божији представља почетни предуслов, почетни корак ка задобијању мудрости¹³.

Међутим, на шта се конкретно односи мудрост на почетку Карејског Типика и у Пс. 111, 10? Да ли је то било каква људска мудрост или носи неку ужу конотацију? Одговор на ово суштинско питање за разумевање не само стиха Пс. 111, 10, већ и самог Карејског Типика може нам дати разумевање стиха Пс. 111, 10 кроз садржај 111. Псалма као целине, што ће резултовати у интертекстуалном разумевању Карејског Типика кроз тематски садржај 111. Псалма. Другим речима, пошто је са једне стране стих Пс. 111, 10 завршни стих 111. Псалма и који као такав рекапитулира садржај целог Псалма, а са друге стране је почетак Карејског Типика, онда Пс. 111, 10 функционише као везивна карика између Карејског Типика и Пс. 111. Следствено томе, неопходно је тек у контексту целог 111. Псалма разумети његов завршни стих, а самим тим и Карејски Типик. Другим речима, тек у интертекстуалном читању и разумевању Карејског Типика кроз садржај Пс. 111 можемо да разумемо које су димензије и садржај мудрости са почетка Карејског Типика.

В. Стих Пс. 111, 10 као целина 111. Псалма и Карејски Типик

1. Пс. 111 спада у такозване Псалме Торе (Torah-Psalms), који прослављају историјско Откривење Јахвеове воље у Тори (Закону) као неопходан извор сваког знања и као јединствени водич у животу Избраног Народа¹⁴.

111. Псалам почиње описом хвале Бога од стране аутора на „савету правих и у сабору” (Пс. 111,1). Захваљивање Богу Псалмиста није ствар личног пијетета аутора, већ представља заједничко дело, хвалу заједнице људи окупљених ради тог циља¹⁵. Поред традиционалног

¹³ Основни аксиом јеврејске софиологије – да су мудрост и сазнање могући једино у контексту односа са Богом- представља најкарактеристичнију идеју јеврејске мудрости, којом се она битно разликује од у основи строго рационално утемељених софиологија Јеврејима суседних народа. Види А. Weiser, *The Old Testament: Its Formation and Development*, Association Press, New York 1968, 42.

¹⁴ Види G. Von Rad, *цитирано дело*, 49. Мудрост је за библијске писце уређење личног и социјалног живота по Божијим моралним законима, онако како су они протумачени у мудросном предању Израела (види L. C. Allen, *Psalms 101-150*, Word Biblical Commentary 21, Waco, Texas 1983, 89).

¹⁵ Иако Пс. 111 почиње као Псалам у коме се индивидуа захваљује Богу за избављење из неке непријатне или опасне ситуације (уп. Пс. 22, 23), Псалмиста нам одмах ставља до знања да у Пс. 111 није посредни акт индивидуалне побожности, већ исповедање заједнице верних и захваљивање Богу за све што је учинио за Израил у току историје спасења. О значају заједнице правих као субјекта који исповеда захвалност Богу у Пс. 111 види Н. J. Kraus, *Psalmen II*, Neukirchen 1961, 766.

назива „сабор” (συναγωγή) овај скуп се назива и „савет правих”, чиме се појам „правост”¹⁶ смешта у оквире славословља Бога од стране људи окупљених у ту сврху.

Која је последица интертекстуалног читања Карејског Типика од стране монаха подвижника у светлу почетка 111. Псалма, на шта је монах упућен, као што смо већ нагласили, почетним цитатом у Карејском Типику (Пс. 111, 10)¹⁷? Одговор се сам намеће. Као што Пс. 111, 1 упућује да је цео 111. Псалм хваљење Бога од стране скупа правих, а не појединаца, тако и Карејски Типик установљује општежителни, а не строго пустињачки карактер монашког подвизавања. Свети Сава описује подизање у Кареји „светога општежитија...за стан двојици или тројици”. Као што лепо примећује Д. Богдановић, „Карејски Типик је превод са некога стандардног грчког пустињачког, скитског типика, написан...за живот двојице или тројице монаха...Одликује се тиме што тежњу за усамљеношћу, за правим пустињаштвом, коригује удруживањем двојице или тројице монаха”¹⁸. Контекст „заједнице правих” (Пс. 111, 1), окупљених ради одавања хвале Господу, представља могуће објашњење разлога зашто Свети Сава коригује строго пустињачко подвижништво општежићем у Кареји. Истовремено, сваки монах који обитава у Кареји са другим подвижницима, гледао би на своје саподвижнике и на себе као на „савет правих”, по речима Пс. 111, 1, чиме би се учврстиле духовне везе између саподвижника.

2. Други стих 111. Псалма даје разлог захваљивања Богу од стране Псалмиста. „Велика су дела Господња” (Пс. 111, 2а) и као таква представљају непресушну тему размишљања, као израз воље Божије.

¹⁶ Придеву «прав» одговара грчки придев εὐθύς, као превод јеврејског придева רָצוּ

¹⁷ Наведена методологија интертекстуалног читања Карејског Типика у светлу Пс. 111,1, произилази, као што смо рекли, из улоге стиха Пс. 111, 10 као везивног ткива које спаја Пс. 111 са Карејским Типиком. Занимљиво је да потврду везе између почетног цитата Карејског Типика (Пс. 111, 10) и Пс. 111, 1 налазимо у јеврејском тексту (МТ) Псалма. У изразу из Пс. 111, 10 «Хвала Његова остаје у век века», реч «хвала» представља превод јеврејске именице техилла, која је истог корена са узвиком хвале на почетку јеврејског текста Псалма Ну халелу ја. Пошто и Пс. 111, 1 и Пс. 111, 10, као почетни и крајњи стих 111. Псалма, садрже изразе са заједничким кореном халал (хвалити, захваљивати), можемо да закључимо да наведени изрази служе као *inclusio*, повезујући тако не само семантички већ и текстуално стихове Пс. 111, 1 и Пс. 111, 10 (види М. Dahood, *Psalms 101-150*, The Anchor Bible 17A, Doubleday, Garden City, New York 1970, 125). Наравно, све ово речено за брижљиво конструисану структуру Пс. 111, кроз коју се види веза између првог и последњег стиха Псалма, тешко да има икакве везе са Светим Савом и карејским подвижницима, јер једноставно нису читали Пс. 111 на јеврејском. Ипак, вреди – ако ништа онда бар због занимљивости информације – запазити поменути *inclusio*, а самим тим и семантичку повезаност крајњих стихова 111. Псалма на јеврејском тексту.

¹⁸ Д. Богдановић, *цитирано дело*, 147.

Синтагма „дела Божија” може да има широку лепезу значења, описујући дејство Божије у животу појединца (Пс. 28, 5), над стихијама природе (Пс. 46, 9) или у догађајима историје спасења (Пс. 107, 24). Тематска заокупљеност Пс. 111 Изласком из Египта, Синајем и запоседањем Ханаана чини као релевантно тумачење израза „дела Божија” (Пс. 111, 2) опис догађаја у Neilsgeschichte Израилља, којим је маса избеглих робова из Египта конституисана као народ Божији¹⁹.

Функција Пс. 111, 2 у контексту Карејског Типика би била да инкорпорира делатност Светог Саве при установљењу Кареје у „велика дела Господња” која се славе у Пс. 111, 2. На тај начин Свети Сава свесно призива ауторитет „дела Божијег” када у Карејском Типику приповеда како „подигох манастир свети, дом пресвете Владичице наше Богородице, Приснодјеве Марије, светог општежитија... Потом, опет, подигох и овде у Ораховици место за тиховање”. На тај начин подизање Кареје није један обичан подухват, већ наставља низ „дела Божијих”. У овом контексту можемо да разумемо и зашто Свети Сава, пишући Карејски Типик, свесно издваја карејску келију не само од власти хиландарског игумана, већ и од власти протоса, чиме заснива нови тип самосталне установе на Светој Гори²⁰. Овој изузетно самопоузданој и свесној пракси Свети Сава, тада један двадесетпетогодишњи монах, даје библијске димензије, приказујући Кареју у светлу библијског светог места, посвећеног Богу и у функцији олтара. Зато над њом не може да има власт нико други (од људи, дакле ни хиландарски игуман ни протос) и њој морају да приносе дарове²¹.

Опис установљења карејске испоснице у светлу библијских „дела Божијих” има за последицу и јединствен став подвижника у њој, а и шире хиландарских монаха, према установитељском делу Светог Саве. Као што су монаси - подвижници дужни да испитују (созерцавају) велика „дела Божија” (Пс. 111, 2), исто тако су дужни да испитују и последње од „великих дела Божијих” – установљење Кареје од стране Светог Саве. На овај начин Свети Сава подстиче како хиландарске монахе тако и подвижнике у Кареји да непрестано ишчитавају и созерцавају садржај Карејског Типика, јер се у њему описује последње „дело Божије”.

3. У следећем стиху (Пс. 111, 3) тврди се да су „Слава и величанство дело Његово”, као и да Његова правда, која се огледа у „делима Божијим” као интервенцијама у корист Изабраног Народа, „остаје у век века”. Израз „слава и величанство” је нарочито познат

¹⁹ A. A. Anderson, *Psalms (73-150)*, The New Century Bible Commentary, Eerdmans, Grand Rapids, Michigan/ Marshall, Morgan & Scott, London 1989, 773.

²⁰ Види Љ. Јухас Георгиевска, «Књижевни рад Светог Саве», предговор у Свети Сава, *Сабрана дела*, Политика/Народна књига, Београд 2005, 10–11.

²¹ «И што се налази у тој ћелији, било вино, било воће, да не узима наш манастир ништа од тога, нити другима да не даје, већ напротив, да се ту даје из нашег манастира...».

монасима, јер га слушају на сваком вечерњу у првом стиху 104. Псалма. Ту се односи на опис уређења света од стране Бога и има изразито космолошку ноту. Стварање света, као једно од дела Божијих, рефлектује праведност Божију која остаје у век.

Стих Пс. 111, 3 асоцира, у контексту Карејског Типика, да као што су сва остала „дела Божија” у век векова, тако и грађење Карејске испоснице – као последње „дело Божије” – је назначено за век векова. У том светлу могло би се разумети инсистирање Светог Саве на непроменљивости устава Карејског Типика. „Овај, дакле, устав појања и јела написасмо. Молим и захтевам да буде непроменљив, сем ако у болест падне; тада, колико снага може”.

4. Сврставање градње Карејске испоснице у „дела Божија” и дужност испитивања (созерцања) „дела Божијих” имају за последицу значај теме сећања, спомена. Када говори о „спомену чудеса” Божијих (Пс. 111, 4), Псалмиста највероватније има на уму празник Пасхе као богослужбени оквир у коме је рецитовано предање о избављењу из Египта²², о чему се говори у следећим стиховима 111. Псалма. У овом контексту помен „чудеса”, којима Бог показује своје милосрђе према Изабраном Народу (Пс. 111, 4б), се односи на чудесне интервенције Бога приликом изласка Јевреја из Египта, које представљају историјску подлогу за њихово ритуално „сећање” у оквиру празника Пасхе²³.

Читање Карејског Типика у светлу Пс. 111, 4 упућује нас на значај Пасхе у Карејском Типику. Пошто је, по речима Светог Саве, Карејски Типик „устав појања и јела”, онда је начину исхране подвижника у њему посвећено доста простора. Значај Пасхе се, сходно томе, огледа у специфичној исхрани којој су подвргнути подвижници „у пост велики”, тј. у Васкршњи пост. Занимљиво је да се за „пост Рођења Христовог” као и за „пост светих Апостола” прописује уобичајена исхрана, као и у све остале обичне дане. Једино се строжим постом издваја у Карејском Типику велики Васкршњи пост, чиме Свети Сава указује на централни значај Васкрса, као хришћанске Пасхе, у богослужбеном животу карејских подвижника.

5. Библијска тема сећања на чудеса Божја приликом избављења из Египта се наставља и у стиху Пс. 111, 5, где се описује храњење Израиља у пустињи манном послатом од Бога (Изл. 16)²⁴. Израиљци,

²² Види А. Weiser, *цитирано дело*, 87.

²³ Види М. Dahood, *цитирано дело*, 123; А. Lauha, *Die Geschichtsmotive in den alttestamentlichen Psalmen*, Helsinki 1945, 53; Н. W. Wolff, «Psalm 111», у зборнику чланака G. Eichholz (ed.), *Herr, tue meine Lippen auf*, Emil Mueller Verlag, Wuppertal-Barmen, 1961, 238; L. C. Allen, *цитирано дело*, 89.

²⁴ Види А. Lauha, *цитирано дело*, 83; Н. J. Kraus, *цитирано дело*, 768; J. B. Coffman, *Psalms 73-150*, Abilene Christian University Press, Abilene, Texas 1992, 314; C. F. Keil-F. Delitzsch, *Commentary on the Old Testament in 10 Volumes – Volume I (The Pentateuch)*, Eerdmans, Grand Rapids, Michigan 1988, 198; K. Seybold, *Die Psalmen*, Mohr-Siebeck, Tuebingen 1996, 442.

као примаоци хране, названи су у Пс. 111, 5а „они који Га се боје”, чиме се стих Пс. 111, 5 тематски везује за стих Пс. 111, 10, где је страх Господњи почетак мудрости²⁵.

Ова тематска повезаност стиха Пс. 111, 5 са стихом Пс. 111, 10, који је и почетак Карејског Типика, још експлицитније указује на интертекстуално читање и разумевање Карејског Типика у светлу Пс. 111. Конкретно, заповест Светог Саве о снабдевању храном Карејске испоснице из Хиландара²⁶ било би схваћено по угледу на снабдевање Израилља манном, чиме би Свети Сава својој заповести („ову заповест дајем”) обезбедио изразито библијску парадигму. Представљањем своје заповести у светлу библијског примера Свети Сава је могао да избегне проблематично тумачење његове заповести од стране хиландарског игумана, који је лако могао да је интерпретира као установљење власти паралелне игуманској²⁷. Жељени резултат библијске реминисценције у датом случају би био мир међу манастирском браћијом и складни односи између манастира и Кареје.

6. У следећем стиху 111. Псалма описују се већ наведена „дела Господња” (уп. Пс. 111, 2), у којима се показује моћ Господња, као тема објављивања Божијег своме народу (Пс. 111, 6а). Исто тако, у следећем полустиху Псалма назначује се сврха величанствених дела Божијих, а то је давање Израилју у наслеђе земље (имовине) незнабожачких народа (Пс. 111, 6б).

У светлу Пс. 111, 6 у Карејском Типику се наглашавају два елемента. Као прво, ако у величанствена „дела Божија”, као што смо раније видели, спада и установљење карејске испоснице, онда је садржај објављивања „дела Божијих” у Карејском Типику нарација Светог Саве о установљењу карејске испоснице. Исто тако синтагма „народ свој (Божији)”, која се у контексту Пс. 111, 6 односи на Израил, у Карејском Типику упућује на подвижнике у Кареји као и на хиландарске монахе, из чијих се редова уосталом и бирају подвижници карејске испоснице. Као што старозаветни Израил слуша рецитал „дела Божијих”, исто тако и хиландарски монаси и подвижници у Кареји слушају у Карејском Типику рецитал „дела Божијих” учињених кроз Светог Саву, тј. установљење карејске испоснице.

²⁵ Види о повезаности стихова Пс. 111, 5 и Пс. 111, 10 у светлу теме страха Божијег у А. А. Andersen, *цитирано дело*, 774.

²⁶ Види цитат о снабдевању храном Карејске испоснице из Хиландара у фусноти 20.

²⁷ Свети Сава установљењем Карејске испоснице не жели да створи паралелни орган игумановој власти, већ да подстакне добровољно снабдевање храном Кареје од стране Хиландара, по угледу на библијско храњење Израилља од стране Бога у пустињи. Зато Свети Сава не заповеда само, већ и, својством мудрог педагога, паренетски подстиче игумана и браћију Хиландара да «ако чиме буду могли да помогну брату који живи у ћелији овој, верујем у Бога да вам неће недостати прегршт брашна ни чанак уља, ако и моју, макар и грешну молитву, хоћете да имате у помоћ себи».

Као друго, у стиху Пс. 111, 6 битан је и појам наслеђа, као један од кључних библијских појмова за означавање Обећане Земље. У садржају Карејског Типика псаламском појму наслеђа би одговарало схватање карејске испоснице као дароване од Бога територије, на којој су назначени да живе карејски подвижници. Другим речима, Свети Сава би библијском типу настањивања Израиља у Обећаној Земљи поставио као антитип боравак карејских подвижника у Кареји.

7-9. У следећа три стиха 111. Псалма описује се давање Закона (Торе) на Синају, као последњи од традиционалне тријаде „дела Божијих”, наиме Изласка, давања Закона на Синају и давања Обећане Земље. Оно што се нарочито наглашава у овим стиховима је вечни карактер заповести Божијих (Пс. 111,8а. 9б). Вечности заповести Божијих у Пс. 111, 7-9 одговарао би вечан карактер заповести Светог Саве у Карејском Типику, што смо већ поменули анализирајући Пс. 111, 3. И док се у Пс. 111, 3 говори о вечности „дела Божијих”, у Пс. 111, 7-9 се експлицитно описује вечност заповести Божијих, са којима је могуће упоредити вечни карактер „устава појања и јела” у Карејском Типику.

Тек после ових девет стихова, у којима се описује традиционални рецитал „дела Божијих” у догађајима Изласка из Египта, давања Закона на Синају и давања Обећане Земље, долази стих Пс. 111, 10, којим Свети Сава уводи читаоца у Карејски Типик. Интертекстуална методологија коју смо користили при разумевању садржаја Карејског Типика кроз садржај 111. Псалма даје нам очит одговор на питање које смо поставили у подјединици Б: који је садржај мудрости описане у Пс. 111, 10а? Ту се не ради ни о каквој светској мудрости, или како то Апостол Павле каже „мудрости овога века” (1 Кор. 2,6)²⁸, већ је то познавање, испитивање (Пс. 111, 2) и величање (Пс. 111, 1) великих „дела Божијих”, а неопходан услов за то је поседовање страха Божијег. Пошто је, као што смо видели, установљење карејске испоснице схваћено као једно од „дела Божијих”, онда је мудрост у Карејском Типику схваћена као испитивање (созерцање) и величање установљења карејске испоснице од стране Светог Саве.

Г. Уместо закључка наставак: Пс. 112 и Карејски Типик

Анализом целокупног 111. Псалма и његове интертекстуалне везе са Карејским Типиком било би логично да завршимо овај рад, на

²⁸ Да Свети Сава, као ни Псалмиста, не подразумева некакву секуларну мудрост јасно се види из самог Карејског Типика. Непосредно после цитата стиха Пс. 111, 10, Свети Сава објашњава тај псаламски цитат једним другим библијским цитатом, овога пута из Новог Завета. Ради се о цитату стиха 1 Кор. 2, 9 («Што око не виде, и ухо не чу, и у срце човеку не дође, оно припреми Бог онима који га љубе»). Контекст тог стиха је супротстављање Мудрости Божије (θεοῦ σοφίαν) мудрости овога света, као и непојмљивост Мудрости Божије мерилима и стандардима обичне људске мудрости.

шта би нас обавезао и наслов овог чланка. Међутим, специфична методологија коју смо усвојили приликом анализе почетка Карејског Типика чини завршетак нашег истраживања на овом месту једним усиљеним чином, који би вештачки прекинуо ток мисли и тематско јединство Пс. 111 и Пс. 112. То се најбоље види у првом стиху следећег 112. Псалма, који за тему има страх Господњи, баш као и завршни стих 111. Псалма²⁹. На тај начин тема страха Божијег обележава крај 111. и почетак 112. Псалма, чиме функционише као везивно ткиво ова два толико сродна Псалма³⁰. Скоро једногласном консензусу савремених истраживача на ову тему³¹ треба додати вековима старије опажање Св. Јована Златоуста о органској кохезији два поменута Псалма, који чине једно тело управо повезивањем као у зглобу стихова Пс. 111, 10 и Пс. 112, 1³².

Да је овај приступ нашој теми оправдан следи и из раније напоменутог значаја и неупоредиве фреквенције читања Псалама у карејској испосници. Ако су карејски подвижници морали сваки дан да прочитају цео Псалтир, онда је тешко претпоставити да су прекидали читање код стиха Пс. 111, 10. Много је логичније претпоставити да су следили природан наративни и тематски ток и настављали читање 112. Псалма, доживљавајући их, баш као и Св. Златоусти, као једну непрекидну целину. Отуда не смемо да се задржимо само на интертекстуалном читању Карејског Типика кроз садржај 111. Псалма, већ је потребно да, ако желимо да будемо верни установљеној методологији, у ово интертекстуално читање Карејског Типика укључимо и садржај 112. Псалма.

1. Тема страха Божијег доминира и у првом стиху 112. Псалма. „Блажен је човек (μακάριος ἀνὴρ) који се боји Господа, у заповестима Његовим има вољу врло”. И док се у претходном Псалму тема

²⁹ Чињеница да Пс. 112 почиње тамо где се завршава претходни Псалм чини 112. Псалм неком врстом елаборације Пс. 111. О овоме види J. W. Rogerson- J. W. McKay, *Psalms 101-150*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1977, 71.

³⁰ Сродност 111. и 112. Псалма не огледа се само у тематским паралелама већ и у стилистичкој композицији, јер су оба Псалма компонована у форми акростиха.

³¹ Види M. Dahood, *цитирано дело*, 127. Вероватно најупечатљивија формулација сличности 111. и 112. Псалма долази из пера великог немачког старозаветника Ци-мерлија, који их назива «близаницима» у W. Zimmerli, «Zwillingspsalmen», у *Wort, Lied und Gottesspruch*, Festschrift fuer J. Ziegler, Wuerzburg 1972, 105–113.

³² Види коментар Св. Златоуста на први стих 112. Псалма у PG 55,290: «Σφόδρα μοι δοκεῖ τῷ τέλει τοῦ πρὸ τούτου ψαλμοῦ ἐπεσθαι τὸ προοίμιον, καὶ ὥσπερ ἐν σώμα εἶναι συνεχὲς καὶ συνημμένον. Ἐκεῖ μὲν γάρ φησιν, *Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου*, ἐνταῦθα δὲ, *Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον*, ἑτέροις μὲν ῥήμασι, τοῖς δὲ αὐτοῖς νοήμασι παιδεύων τοῦ θεοῦ τὸν φόβον». У слободном преводу: «Јако ми се чини да крај претходног псалма функционише као проемијум (овог), и да су као једно тело целовити и компактни (узгљобљени). Јер док се на првом месту каже, *Почетак мудрости (је) страх Божији*, на овом се каже, *Блажен (је) човек који се боји Господа*, другим речима (глаголима) а истим значењем подучавајући страх Божији».

страха Божијег везује за мудрост, у Пс. 111, 1 представља исходиште људског блаженства. Видели смо да Пс. 111 припада такозваним Тора псалмима. То исто важи и за 112. Псалм, што се потврђује самим почетком Псалма. Израз „блажен је човек” (μακάριος ἄνθρωπος) упућује на почетак целокупног Псалтира, на почетак првог псалма („Блажен је човек [μακάριος ἄνθρωπος] који не иде на веће безбожника”), који је Тора псалм *par excellence*. Упућеност на поштовање Торе се у 112. Псалму огледа већ у првом стиху, где се каже да у заповестима Божијим треба да буде воља човека који има страх Божији (Пс. 112, 1б). И други полустих првог стиха 112. псалма упућује на сличност са Пс. 1, јер се у Пс. 1, 2 појављује скоро истоветан израз: „у закону Господњем је воља његова”³³.

Зашто смо инсистирали у анализи Пс. 112, 1 на повезаности са првим Псалмом? Разлог је пракса непрекидног читања Псалтира од стране карејских подвижника, чиме би их уводни цитат Карејског Типика упутио не само на повезаност 111. и 112. Псалма, већ би их асоцирао на њима толико познат, свакодневно читан, почетак целокупног Псалтира, наиме Пс. 1, 1–2. Непрестано изучавање Закона Божијег (Торе) је основно занимање праведног човека у Пс. 1, 1–2³⁴. Сходно томе, свакодневно читање Псалтира од стране карејских подвижника би имало за последицу да тема страха Божијег, која је везана у Пс. 112, 1 (уп. Пс. 1, 1–2) за чување заповести Божијих, буде, кроз интертекстуално читање Карејског Типика са Пс. 111–112, интерпретирана у светлу чувања заповести које је Свети Сава назначио у Карејском Типику. И не само то, већ би природна асоцијација 111. и 112. Псалма са Пс. 1 учинила изванредан утисак на карејске подвижнике да не само ова два Псалма, већ и цео Псалтир – са почетним првим Псалмом – има за централну тему очување заповести Божијих³⁵, које су у контексту Карејског Типика заповести Светог Саве манастирској братији и карејским подвижницима. На овом месту не можемо да се отмемо утиску да је Свети Сава био не само одличан познавалац Псалтира,

³³ Тематска истоветност Пс. 112, 1б са Пс. 1, 2, по којој су оба псалма сведочанство да је воља блаженог човека усредсређена на изучавање Закона и заповести Божијих, огледа се у грчком језику Септуагинте (Пс. 112, 1б: «ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ θελήσει σφόδρα»// Пс. 1, 2: «ἐν τῷ νόμῳ κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ»).

³⁴ Види о значају непрекидног проучавања Торе у Пс. 1, 1–2 у Δ. Καϊμάκης, *Ψάλλω τῷ Θεῷ μου: Ὑπόμνημα σὲ ἐκλεκτοῦς Ψαλμοῦς*, SIMBO, Θεσσαλονίκη 1996, 294–295.

³⁵ Изузетно је занимљиво запазити чињеницу да је у савременом истраживању Псалтира дато врло интересно тумачење састава и расподеле Псалама, по коме је завршна, канонска форма Псалтира аранжирана тако да постави целокупан Псалтир у ерминевићке оквире такозване «побожности Торе». Другим речима, изражено је мишљење да је изузетно хетерогена компилација Псалама, који су настали у различитим временима од различитих писаца у различитим *Sitz im Leben*, аранжирана у садашњем облику на такав начин да би читаоцу дала ерминевићки кључ за његово разумевање. Овај ерминевићки кључ је централност заповести Торе у животу постегзилског јудаизма, што се огледа у смишљеном постављању такозваних Тора Псалама (пре свега Пс. 1, 19, 119, али и 111 и 112) на кључним местима

већ и да је изузетно плански и сврсисходно изабрао за почетак Карејског Типика стих из Псалама који ће му изванредно послужити као интертекстуални инструмент у циљу жељеног тумачења Карејског Типика од стране манастирске братије и карејских подвижника.

2. Ако је у Пс. 112, 1 описан значај чувања заповести од стране човека који се боји Бога, у следећем стиху слушамо о благослову којим је богобојажљиви благословен од стране Бога за верно чување заповести. Традиционални семитски благослов о вечном семену је резервисан за богобојажљивог човека; истовремено, Псалмиста назначује да ће читаво покољење „правих” да буде благословено. Тиме је човек који се боји Бога доведен у везу са заједницом „правих”, о којој смо видели да је реч у Пс. 111, 1. Другим речима, у Пс. 112, 2 описују се два субјекта: са једне стране имамо човека који се боји Бога и поштује заповести његове, а са друге стране имамо заједницу „правих” која ће бити благословена чувањем заповести од стране човека који се боји Бога.

У контексту Карејског Типика, интертекстуално читање Пс. 112, 2 има за последицу да као што чување заповести Божијих од стране човека који се боји Бога резултира у помоћи Савету Правих, тако и чување заповести Карејског Типика од стране богате хиландарске братије резултира њиховом помоћи „Сабору правих” (Пс. 111, 1), који су, као што смо видели, карејски подвижници.

3-4. Која је природа помоћи богобојажљивог човека „Сабору правих”? Док се у Пс. 112, 2 описује понашање богобојажљивог човека уопштеним цртама, у следећем стиху Псалмист спецификује одређену групу богобојажљивих, на коју се односе и наредни стихови Псалма. Стих „Слава и богатство је у дому његовом, и правда његова остаје у век века” (Пс. 112, 3) може да се односи једино на богате и економски утицајне чланове друштва. Занимљиво је да се његова праведност описује у Пс. 112, 36 истоветним терминима као и праведност Божија у претходном Псалму (Пс. 111, 3). Као што праведност Божија остаје у век векова, исто тако и праведност богобојажљивог и богатог човека остаје у век века³⁶. Видели смо у Пс. 111, 3 да се праведност

у Псалтиру, чиме би тематска разноликост Псалтира била унифицирана концентрацијом на Тору, на заповести Божије. Више о овој теми види J. L. Mays, «The Place of Torah-Psalms in the Psalter», *Journal of Biblical Literature* 106 (1987), 3–12; W. Brueggemann, *Theology of the Old Testament: Testimony, Dispute, Advocacy*, Fortress Press, Minneapolis 1997, 591–592. Тешко је отети се утиску да је Свети Сава размишљао на сличан начин, изабирајући за мисао-водиљу читања Псалтира у карејској испосници стих (Пс. 111, 10) који природно води закључку о централном значају чувања заповести, у случају Карејског Типика заповести Светог Саве манастирској братији и карејским подвижницима.

³⁶ Зато није претерано рећи да је «праведност» централна тема оба Псалма, са тим што се у Пс. 111 описује праведност Божија у помоћи немоћном Израилу, док се у Пс. 112 та Божија праведност (јевр. *цедака*) рефлектује у праведности богатог човека кроз помоћ потребитим члановима «сабора правих». Види K. Seybold, *цитирано дело*, 443.

Божија не схвата апстрактно или метафизички као својство Бога ван историје спасења, већ се изједначава са „делима Божијим”, којима Јахве помаже и спасава Израил. На исти начин би требало схватити и праведност богобојажљивог човека који се описује у Пс. 112,3, дакле као праведност која се остварује у његовим „делима” помоћи, очигледно члановима заједнице којима је потребна помоћ. На то упућује стих Пс. 112, 4 где се заједница правих, „Сабор правих”, назначује као прималац помоћи од стране богатог богобојажљивог човека. Управо описујући пружену помоћ „Сабору правих” од стране богобојажљивог богатог човека, Псалмист још једанпут описује његове особине на истоветан начин којим је у претходном Псалму описао Бога (Пс. 111, 4)³⁷. Очигледно је да у мисли Псалмисте понашање богобојажљивог човека мора да буде аналогно понашању Бога.

Интертекстуално читање Карејског Типика у светлу Пс. 112, 3–4 би имало за последицу да се схвати као апел богатом хиландарском братству (игуману) за помоћ карејским подвижницима. Библијски контекст овог апела би имао изванредан психолошки ефекат на циљну групу, на челу са игуманом богатог хиландарског манастира. Као што се помоћ богатог и богобојажљивог човека „Сабору правих” упоређује са „делима Божијим” учињеним Израилу, исто тако и помоћ богатог манастира се упоређује како са делима богатог богобојажљивог човека из Пс. 112, 3–4, тако и са „делима Божијим” из Пс. 111, 3–4.

5. У стиху Пс. 112,5 се експлицитно описује врста помоћи богобојажљивог човека „Сабору правих”, која је била имплицитно присутна у два претходна стиха. „Добар је човек који милује (οἰκτεῖρων) и позајмљује” (Пс. 112, 5). Описана милосрдност из претходног стиха конкретно се појављује у позајмљивању, тј. у економском давању, економском помагању „Сабору Правих” у стиху Пс. 112, 5. Паралела са 111. Псалмом указује на карактер економске помоћи. У Пс. 111, 5 описује се Бог као давалац хране. Паралелно приказивање милосрдности Бога (Пс. 111, 4) и милосрдности богобојажљивог човека (Пс. 112, 4) има за последицу и паралелу у начину њихове помоћи потребитима. Ако Бог даје храну Израилу (Пс. 111, 5), логично је закључити да се економска помоћ богатог и богобојажљивог човека (Пс. 112, 5) такође односи на храну коју даје „Сабору правих”.

Овакво тумачење Пс. 112, 5 је изузетно битно у контексту Карејског Типика. Свети Сава не даје само заповест о издржавању

³⁷ Као што је Бог описан као «милостив и милосрдан» (Пс. 111, 4: «ἐλεῆμων καὶ οἰκτίρμων»), исто тако и човек који се боји Бога је описан као «милостив и милосрдни» (Пс. 112, 4: «ἐλεῆμων καὶ οἰκτίρμων»). Опис Бога у Пс. 111, 4 представља традиционални опис Бога везан за историју изласка из Египта и боравка у пустињи. У Изл. 34, 6 Бог се објављује Мојсију као «οἰκτίρμων καὶ ἐλεῆμων», што је још један показатељ да Пс. 111 тематски обрађује догађаје из традиционалне тријаде Божијих интервенција у корист Израиља, као што смо то већ нагласили.

карејске испоснице од стране Хиландара. Као мудар педагог и психолог, Свети Сава непосредно после те заповести апелује на вољу игумана и братије „ако чиме буду могли да *помогну*³⁸ брату који живи у ћелији овој, верујем у Бога да вам неће недостати прегршт брашна ни чанак уља...”. Свети Сава апелује на игумана и братију богатог Хиландара да економски помогну карејске подвижнике снабдевањем храном, по угледу на доброг и милосрдног човека из Пс. 112, 5. Тематска повезаност 111. и 112. Псалма проширује до крајњих граница наведену паралелу. Као што добри, богобојажљиви и богати човек даје храну „Сабору правих” (Пс. 112, 5) по угледу на Бога, који даје храну Израиљу (Пс. 111, 5), тако исто и богати и богобојажљиви игуман и братија Хиландара позивају се да дају намирнице карејским подвижницима.

6. Економско давање (хране) од стране богатог и богобојажљивог човека ће резултирати вечним споменом праведног дародавца (Пс. 112, 6б: „У спомен вечни биће праведник”). Увођењем теме спомена Псалмист још једанпут повлачи паралелу праведног богобојажљивог дародавца са Богом који даје храну Израиљу. Као што је Бог учинио спомен чуда својих (Пс. 111, 4) давањем хране Израиљу (Пс. 111, 5), тако исто ће и спомен праведног дародавца бити вечан. На овај начин Псалмист дефинише појам праведности (*δικαιοσύνη*) давањем потребитима од стране економски утицајних чланова заједнице, што за њега представља једини начин имплементације праведности у људском друштву³⁹. То и јесте садржај заповести Божијих, воље Божије.

У светлу Карејског Типика стих Пс. 112, 6 има паренетску функ-цију, као подстицај хиландарском игуману и братији да помогну у храни карејске подвижнике да би њихов спомен, као спомен праведника из Пс. 112, 6, био вечан. Праведност игумана и манастирске братије Свети Сава везује за чин давања потребитима, тј. карејским подвижницима.

7-8. После подстицаја на давање, Псалмиста описује у следећа два стиха (Пс. 112, 7-8) награду богатом дародавцу од стране Бога. Утврђеност срца човека који се боји Бога и нада у Њега има за последицу да се не плаши својих непријатеља. Страх Божији изгони страх од непријатеља, страх од људи.

На исти начин, благослови присутни у Пс. 112, 7-8 могу да се примене, у интертекстуалном читању Карејског Типика кроз Пс. 112, на благослове које обећава Свети Сава хиландарској братији и игуману ако помогну карејске испоснике. Занимљиво је да овим благословима Божијим из Пс. 112, 7-8 у Карејском Типику кореспондирају благослови и помоћ молитве Светог Саве. После подстицаја игуману и братији манастира Хиландара да помогну карејску испосницу у намир-

³⁸ Реч је назначена од аутора чланка.

³⁹ О оваквом тумачењу Пс. 112 види W. Brueggemann, *цитирано дело*, 463-464.

ницама, Свети Сава наглашава да то треба да ураде „...ако и моју, макар и грешну молитву, хоћете да имате у помоћ себи”.

9. Слично петом стиху, у Пс. 112, 9 се описује „давање убогима” од стране богатог богобојажљивог човека. Овај чин показује његову праведност која остаје у века (Пс. 112, 3), као и његову моћ.

Ако читамо Карејски Типик у светлу Пс. 112, 9, лако је извести закључак да се игуману и братији хиландарског манастира, слично богатом богобојажљивом човеку из Пс. 112, приписује праведност управо у моменту давања намирница „убогим” карејским подвижницима.

10. Коначно, последњи стих 112. Псалма описује став безбожника, чије намере доживљују неславан завршетак. Увођење на овом месту типског лика безбожника има за циљ да га супротстави парадигматском лику праведника, чије је понашање описано у претходних девет стихова 112. Псалма. Занимљиво је да је иста тематика присутна у већ помињаном Пс. 1, где се такође супротстављају парадигматски типови безбожника и богобојажљивог човека (Пс. 1, 6), етичком поруком о пропасти путева безбожничких насупрот благослову који ужива богобојажљиви човек.

У контексту Карејског Типика завршни стих 112. Псалма имао би за циљ да предочи игуману и манастирској братији у који парадигматски тип би сврстали себе у случају да не поштују заповести из Карејског Типика и да не помогну економски, у намирницама карејске подвижнике. Таквим нежељеним понашањем би сврстали себе у безбожнике, чије жеље пропадају, насупрот праведном дародавцу чија правда остаје у века.

Д. Закључак

За Светог Саву, као и за библијске писце, којима је очигледно много дуговао у свом књижевном стваралаштву, почетак неког текста није само један његов део, упоредив са осталим деловима. Нити почетак текста има само хронолошки или наративни приоритет у односу на остатак текста. За Светог Саву је почетак Карејског Типика брижљиво одабрани библијски цитат који има две истовремене функције. Прво, сврха му је да као почетак текста укаже читаоцу на основну поставку кроз коју треба да чита и разуме преостали текст. Почетак Карејског Типика има не само хронолошки већ и ерминеvтички приоритет у односу на његов остатак.

Друго, брижљивим и сврсисходним одабиром стиха Пс. 111, 10 за почетак Карејског Типика, Свети Сава наводи хиландарску братију и карејске подвижнике, изузетно верзиране у читању Псалама, да читају Карејски Типик у светлу тог стиха. Пошто је, међутим, монашка

пракса честог читања Псалтира интензивирана до крајњих граница у Карејском Типику наредбом о свакодневном читању целокупног Псалтира, Свети Сава је могао да рачуна да ће хиландарски монаси и карејски подвижници разумети стих Пс. 111, 10 не изоловано од свог наративног и тематског контекста, већ у склопу органског тематског јединства Пс. 111–112. На тај начин би навео своје читаоце да разумеју наредбе из Карејског Типика у светлу садржаја Пс. 111–112, чиме би олакшао рецепцију Карејског Типика од стране хиландарских монаха и карејских подвижника. Давајући за пример помоћ богатог човека сабору праведних (Пс. 112), која је паралелна опису помоћи Божије Израиљу при Изласку из Египта (Пс. 111), Свети Сава даје Карејском Типику изразиту библијску ноту, подстичући тако библијским примерима добротворно снабдевање Кареје од стране богатог манастира Хиландара.

ЛИТЕРАТУРА

- H. Gunkel, *Die Psalmen*, Goettingen 1926.
 A. Lauha, *Die Geschichtsmotive in den alttestamentlichen Psalmen*, Helsinki 1945.
 H. W. Wolff, „Psalm 111”, у зборнику чланака G. Eichholz (ed.), *Herr, tue meine Lippen auf*, Emil Mueller Verlag, Wuppertal-Barmen, 1961.
 H. J. Kraus, *Psalmen II*, Neukirchen 1961.
 J. Becker, *Gottesfurcht im Alten Testament*, Pontifical Biblical Institute, Rome 1965.
 A. Weiser, *The Old Testament: Its Formation and Development*, Association Press, New York 1968.
 M. Dahood, *Psalms 101-150*, The Anchor Bible 17A, Doubleday, Garden City, New York 1970.
 W. Zimmerli, „Zwillingspsalmen”, у *Wort, Lied und Gottesspruch*, Festschrift fuer J. Ziegler, Wuerzburg 1972.
 J. W. Rogerson- J. W. McKay, *Psalms 101-150*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge 1977.
 G. von Rad, *Wisdom in Israel*, Abingdon Press, Nashville and New York 1978.
 C. F. Keil-F. Delitzsch, *Commentary on the Old Testament in 10 Volumes- Volume I (The Pentateuch)*, Eerdmans, Grand Rapids, Michigan 1988.
 A. A. Anderson, *Psalms (73-150)*, The New Century Bible Commentary, Eerdmans, Grand Rapids, Michigan/ Marshall, Morgan & Scott, London 1989.
 L. C. Allen, *Psalms 101-150*, Word Biblical Commentary 21, Waco, Texas 1983.
 Δ. Δόικου, *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη: Ειδική Εισαγωγή*, Θεσσαλονίκη 1985.
 J. L. Mays, „The Place of Torah-Psalms in the Psalter”, *Journal of Biblical Literature* 106 (1987).
 Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд 1991.
 А. Јевтић, *Свети Сава и Косовски Завет*, Српска књижевна задруга, Београд 1992.
 J. B. Coffman, *Psalms 73-150*, Abilene Christian University Press, Abilene, Texas 1992.
 K. Seybold, *Die Psalmen*, Mohr-Siebeck, Tuebingen 1996.

Δ. Καϊμάκης, *Ψάλλω το Θεό μου: Υπόμνημα σε εκλεκτούς Ψαλμούς*, SIMBO, Θεσσαλονίκη 1996.

W. Brueggemann, *Theology of the Old Testament: Testimony, Dispute, Advocacy*, Fortress Press, Minneapolis 1997.

Ι. Φούντας, „Η λειτουργική χρήση του Ιερού Ψαλτήρα”, у зборнику радова *Ιε-ρουργεῖν το Εὐαγγέλιον- Η Αγία Γραφή στην Ορθόδοξη Λατρεία*, Πρακτικά Ε' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων, Αθήνα 2004.

Свети Сава, *Сабрана дела*, Политика/ Народна књига, Београд 2005.

Љ. Јухас Георгиевска, „Књижевни рад Светог Саве”, предговор у Свети Сава, *Сабрана дела*, Политика/ Народна књига, Београд 2005.

Нови Завет, Псалтир, Молитвеник, Издавачки Фонд Српске Православне Цркве Архиепископије Београдско-Карловачке, Београд 2008.

Darko Krstić

THE IMPORTANCE OF QUOTATIONS FROM PSALM 111 IN THE PROLOGUE OF THE KARYES TYPICON

Summary

In the article the author investigates the intertextual reading of the Karyes Typicon through the lenses of its beginning - the scriptural citation of Ps. 111,10. The extreme frequency of the Psalms reading in the monastic life, as well as in the Typicon is the presupposition for our intertextual investigation. This frequency was a very effective means for St. Sava to induce the monks of the monastery Hilandar, as well as the hermits in Karyes, to understand the Typicon not in light of one isolated biblical verse (Ps. 111,10), but holistically in the broader narrative and thematic context of this scriptural verse, which is the unity of the "twin" Psalms, Ps. 111–112. This intended methodology was introduced by St. Sava in order to smooth out the reception of the Typicon from the part of the brotherhood of the monastery Hilandar. St. Sava exemplifies the economic help of the monastery to the hermits in Karyes with God's help to Israel (Ps. 111) and with the analogous help of the rich upright man to the poor (Ps. 112). In this way, St. Sava presents His Typicon in a strong biblical light, instigating by the Biblical examples, well known to the monks, the willful supplying of Karyes by the monastery Hilandar.